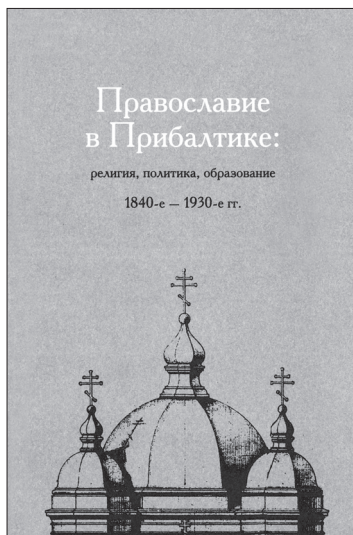

latviešu virsleitnants F. Zommers bija Jelgavā uz ielām izlimējis Pagaidu valdības uzsaukumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi, “Zommers kungs tika arestēts, pa priekšu novests uz cietumu. Pēc tam uz vācu komandantūru – Zommers kungs vēl nav atlaists [..] No vācu kareivjiem cieš sevišķi Jelgavas pagaidu valdības mantu krājumi un noliktavas. Pastāvīgi žēlojas par vācu rekvizīcijām un laupīšanām vietējie iedzīvotāji” – dok. Nr. 164, 230. lpp.) un Ventspils un aprīņķa komandanta A. Krišjāņa (1896–1933) ziņojums 10. aprīlī (“Visas Pagaidu valdības iestādes tiek pilnīgi paralizētas un attīstīt savu darbību nevar, jo vācu vietējas iestādes liek viņiem šķēršļus uz katra soļa” – dok. Nr. 176, 246. lpp.). Ar to vēl nebija gana; tika uzsākta Ulmaņa Pagaidu valdības gāšanas gatavošana: 13. aprīlī viena vācu daļa jau apšaudīja latviešu karavīrus, nākamajā dienā vācu karavīri apcietināja latviešu municijas sardzi; tika uzsākta Pagaidu valdības telefona sakaru bloķēšana (dok. Nr. 177, 247. lpp.; arī 316. lpp.). Vācieši sāka izplatīt baumas par gaidāmo latviešu komunistu sacelšanos Liepājā, lai ar to maskētu gatavošanos pučam (dok. Nr. 178, 248. lpp.).

Kas notika tālāk – to mēs uzzināsim jau pavisam drīz: krājuma sastādītāji prot strādāt ne tikai kvalitatīvi, bet arī raiti, saņemot arī savu studentu palīdzību, par ko viņi tiem ir laipni izteikuši pateicību. Tas ir patīkami.

Aivars Stranga

<https://doi.org/10.22364/lviz.110.11>

Pravoslavie v Pribaltike: reliģija, politika, obrazovanie 1840-e – 1930-e gg. Sost. Irina Piart.
Tartu: University of Tartu Press, 2018. 527 s.
ISBN 9789949776795
[*Pareizticība Baltijā: reliģija, politika, izglītība, 19. gs. 40. gadi – 20. gs. 30. gadi.* Sast. Irina Pjarta]

Pareizticība Latvijā, tāpat kā Igaunijā, atjaunotās neatkarības laikā ir visstraujāk augošā kristīgā denominācija,

ja vērtējam to pēc iedzīvotāju reliģiskās pašidentifikācijas. Lietuvā, kur dominē Romas Katoļu baznīca, pareizticīgo kopienas ir ievērojami mazāk izplatītas, taču arī tur tā ir viena no stabilākajām vēsturiskajām reliģiskajām minoritātēm. Šāda dinamika Latvijā un mūsu ziemeļu kaimiņvalstī nav negaidīta. Aizvien vairāk austrumslāvu etnisko minoritāšu pārstāvju apzinās sevi kā krievus, ukraiņus, baltkrievus u.c., nevis kā “padomju cilvēkus” bez īpašas reliģiskās identitātes. Etniskās pašapziņas augšanai un stabilizācijai līdzī ir nākusi identificēšanās ar pareizticību kā etniskās identitātes nozīmīgu vēsturisku komponentu, kaut arī visus ar pareizticību identificējušos iedzīvotājus nevarētu uzskatīt par aktīviem kristietības praktizētājiem. Protams, ne visi pareizticīgie ir austrumslāvu izcelsmes, pareizticīgajās kopienās ir arī daudz latviešu, igauņu un citu neslāvu tautību iedzīvotāju – pareizticība nekādā gadījumā nav “krievu reliģija” – uz šo izplatīto apzīmējumu ievadā ironiski atsaucas arī grāmatas sastādītāja. Līdztekus reliģiskās identitātes noskaidrošanās procesam radusies arī interese par savas baznīcas vēsturi. Pareizticīgās baznīcas Baltijas valstīs ir ne vien straujāk augošas, bet arī salīdzinoši labi izpētītas. Pēdējo divdesmit gadu laikā publicēti gan monogrāfiski pētījumi par procesiem baznīcās kopumā, gan par atsevišķiem baznīcu vadītājiem, gan vēstures avotu izdevumi, gan virkne akadēmisku rakstu dažādos izdevumos, kurus visus īsā recenzijā neuzskaitīt.¹ Īpaša vieta šeit ir pāragri mūžībā aizsauktā Latvijas Universitātes profesora Aleksanda Gavriļina darbam un viņa iedibinātajam turpinājumizdevumam “Pareizticība Baltijā” (*Pravoslavie v Pri-baltike*). Aizstāvētas arī doktora disertācijas. Pētnieciskā rosība vērojama ne vien Baltijas valstīs, bet arī plašākā starptautiskā vidē. Tartu Universitātes pētnieces Irinas Pjartas sastādītais apjomīgais, teicamā poligrāfiskā kvalitātē izdotais krājums ir vēl viens pienesums šai akadēmisko žanru greznībai.

Krājumā iekļauti trīspadsmit raksti, kuru autori pārstāv visas Baltijas valstis, Krieviju un Vāciju. Tematiski šeit izdalāmas vairākas virstēmas.

¹ Tikai daži piemēri: Aleksandrs Gavriļins (2015). *Jānis (Garklāvs): Pareizticīgais latvietis*. Rīga: LU FSI; Igor' Prekup (1998). *Pravoslavie v Estonii: Kratkii istoricheskie ocherk*. Tallinn: Trukis Astrukis; Iurii L. Sidiakov (sost.) (2011). *Russkii mir i Latviia: Iz arkhiva sviashchennomuchenika arkhiepiskopa Rizhskogo i Latviiskogo Ioanna (Pommer)*. *Pis'ma i drugie dokumenty*. T. III (Al'manakh obshchestva Seminarium hortus humanitatis, vyp. XXIV). Rīga: Seminarium hortus humanitatis; Igumen Feofan (Pozhidaev) (2004). *Sviashchennomuchenik Ioann, arkhiepiskop Rizhskii*. Rīga: Balva; Sebastian Rimestad (2012). *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. Frankfurt am Main: Peter Lang; Jānis Kalniņš (2007). *Latvijas pareizticīgā baznīca: vēstures komentārs*. Rīga: San Estera.

Pirmkārt, Krievu Pareizticīgās baznīcas centra attiecības ar perifēriju un saistītie procesi, kas ietver gan centrītes, gan centrībēdzes tendences (t.i., pareizticīgo draudžu tiekšanos pēc institucionālas neatkarības). Otrkārt, pareizticības vieta Krievijas impērijas politikā. Treškārt, pareizticīgo kopienu visai komplicētās attiecības ar citām reģionā pārstāvētajām denominācijām. Katrs no krājuma rakstiem izgaismo vienu vai vairākas no minētajām tēmām. Īpaši gribētos izcelt dažus no tiem.

Pēdējās desmitgadēs reliģiju zinātnē iezīmējas tendence runāt ne tik daudz par reliģijām kā noslēgtām sistēmām, bet vairāk par reliģiskajām kultūrām visā to daudzšķautņainībā. Šo ceļu gājuši arī krājuma autori. Te atrodams Aleksandra Bertaša raksts par dievnamu celtniecību Latvijā un Igaunijā 19. gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, identificējot "Rīgas stilu" pareizticīgo baznīcu arhitektūrā, tāpat arī Tatjanas Šoras raksts par pareizticīgo skolām Baltijas provincēs šajā pašā laika posmā un Ludmilas Dubjevas pētījums par izglītības administrāciju. Pareizticīgajai izglītībai pievērsušies arī citi autori. Krājuma sastādītāja Irina Pjarta rakstā, kas veltīts garīdzniecības aktivitātēm izglītības organizācijā, nonākusi pie interesanta secinājuma – pretrunu frontē, kur sadūrās impērijas centra un Krievijas politiskās varas, vietējās vācbaltiešu muižniecības un luteriskās garīdzniecības, dzimstošo nacionālo kustību konfliktējošās intereses, pareizticīgie garīdznieki uzskatīja savu draudžu locekļus par viegli ievainojamu un aizsargājamu grupu un to trauls identitātes aizstāvību – par savu misiju.

Baltijas pareizticības vēsturē mazāk izpētītiem jautājumiem – procesiem Kurzemē pievērsusies Kristīne Ante. Viņa analizējusi pareizticīgo kopienu situāciju galvenokārt divos laika nogriežņos – 19. gadsimta piecdesmitajos un astoņdesmitajos gados, kad to funkcionēšanas parametri bija visai atšķirīgi. Viņa norāda, ka astoņdesmitajos gados – visaktīvākajā konvertēšanās laikā – Pareizticīgajai baznīcai, kurai visu laiku nācās konkurēt ar reģionā spēcīgo luterisko tradīciju, izdevās novērst virkni apstākļu, kas iepriekš bija bremsējuši pareizticības izplatību. Bremsējošie faktori bija daļēji ekonomiski (grūtības iegādāties un apsaimniekot nekustamos īpašumus, draudžu locekļu salīdzinoši trūcīgie dzīves apstākļi), daļēji etniski un lingvistiski (liturģisko materiālu tulkojumu, teoloģisku tekstu latviešu valodā un vietējās garīdzniecības trūkums). Jautājums par to, kas bija primārie iemesli masveidīgajai latviešu pāriešanā pareizticībā 19. gadsimta otrajā pusē – sociāli ekonomiski apsvērumi vai tomēr patiesības meklējumi, ir bijis strīda ābols baznīcas vēsturnieku vidē, kopš šī tēma vispār historiogrāfijā tikusi aplūkota. K. Antes analīze runā par labu pirmajam viedoklim. Cits nozīmīgs secinājums viņas rakstā, kas sasaucas

ar I. Pjartas atziņām, ir norāde uz nepārvērtējamo lomu, kas kristietības izplatības procesos (tiklab nākšanā pie ticības, kā palikšanā tajā) ir garīdzniecības prasmēm un degsmei. Tas, ka ticība ceļas no sludināšanas un mācīšanas, nav nekas jauns vai pārsteidzošs, un K. Antes pētījums ir vēl viena avotos pamatota liecība par to.

Kā allaž vērtīgi ir Aleksandra Gavriļina un Sebastiana Rimestada raksti. Pirmais veltīts maz aplūkotai tēmai – Pareizticīgās baznīcas darbībai Pirmā pasaules kara laikā, parādot tās aktīvo iesaisti žēlsirdības darbā, īpaši hospitāļos. Otrais aplūko “jurisdikciju jautājumu”, t.i., analizē Baltijas pareizticīgo baznīcu attiecības ar Maskavas un Konstantinopoles patriarhātiem. Tas arī mūsdienās ir tiklab reliģisks, kā politisks jautājums. No trijām Baltijas valstīm tikai Igaunija ir piedzīvojusi pareizticīgās kopienas sašķelšanos divās jurisdikcijās. S. Rimestads mūsdienu procesus skaidro, izmantojot atskatu pagātnē – no 1917. līdz 1923. gadam un analizējot atšķirīgo izpratni par valsts un reliģisko organizāciju attiecībām, kas izveidojās Baltijas valstīs to neatkarības sākuma posmā.

Divi krājuma autori pievērsušies “minoritātēm minoritāšu vidū”, izgaismojot dažus no šo minoritāšu savdabīgo kultūru aspektiem. Nađežda Pazuhina analizējusi vecticībnieku izglītību 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados kopienas interiorizācijas gaismā, parādot, ka vecticībnieku līderi apzinājās – reliģiskās tradīcijas tālāknodošanā nepietiek ar ģimenes un draudzes pūliņiem, ļoti būtiski ir tas, kas notiek skolā. Andreass Kalkuns pievērsies setiem – “citādajiem igauņiem”, kuru īpašo identitāti raksturo gan viņu vernakulārā pareizticība, gan sava valoda.

Priecājoties par šo vērtīgo, saturiski interesanto, faktiem un pārdomātām interpretācijām bagāto izdevumu, jānorāda arī uz vienu tehniskas dabas trūkumu, kas var apgrūtināt nopietnāku darba lasīšanu. Ļoti traucē tas, ka personu rādītājā izmantota tikai krievu valoda, nenorādot oriģinālo rakstību neslāvu uzvārdiem. Turklāt atrodams tikai personu, bet ne priekšmetu rādītājs – arī tādu tomēr pieņemts ievietot akadēmiskās grāmatās, kas tiecas uz poligrāfisku izcilību.

Agita Misāne